

**Moters įvaizdis Jurgio Savickio novelių rinkiniuose
„Šventadienio sonetai“ ir „Ties aukštu sostu“**

Viktorija Smolskaitė

Vilniaus miesto savivaldybė

Vilniaus licėjus, 12 klasė

Konsultavo mokytoja ekspertė Asta Karaliūtė-Bredelienė

Literatūros kritikos sekcija

Turinys

1. Įvadas.....	3
2. Kontekstai:	
• Moters įvaizdis literatūroje, feministinis kontekstas.....	4
• Moters įvaizdis Vakarų kultūroje ir Lietuvoje.....	6
3. Moters įvaizdis miesto – kaimo erdvėse:	
• Miesto moteris.....	7
• Kaimo moteris.....	12
4. Išvados.....	18
5. Literatūra.....	20

Įvadas

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Lietuvoje vykęs tautinės bendruomenės, modernios visuomenės formavimosi procesas atvėrė galimybę viešai diskutuoti bendruosius klausimus ir sukurti lietuviško viešojo kalbėjimo modelius bei toną. Suvokta, jog siekiant užtikrinti visavertišką visuomenės sluoksnių diskusiją aktualiomis temomis į viešąjį diskursą būtina įtraukti moteris, kurios iki tol daugiausiai veikė visuomenės užribyje. Žvelgiant į amžių sandūros laiko situaciją, akivaizdu, kad viešajame gyvenime dominuoja vyrai, jie – aktyviausi visuomenės veikėjai, kultūrinių sąjūdžių dalyviai, rašytojai ir t. t. Taigi labiausiai dėmesį patraukia kintanti moterų socialinė padėtis. Šį visuomenės mąstymo kaitos procesą R. Bleizgienė siūlo aptarti dviem būdais – viena vertus, liberalėjanti visuomenė viešojoje erdvėje „atranda vietos“ ir moterims: „XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje ir lietuvių kultūroje moterims susidaro pakankama erdvė. Liberalesnės vyrų pozicijos; moterys kviečiamos į bendrą darbą“¹, kita vertus, pačios moterys ieško sau vietos besikuriančioje visuomenėje, ją apibrėžia ir sutvirtina.² Antrasis variantas yra plačiai aptartas sociologų, literatūrologų, taigi, gerai žinome, kaip visuomenės veikėjos savo veikla ir kūryba siekė įtvirtinti moters statusą bei demokratinius lyčių lygybės principus kintančioje to meto visuomenėje. Tačiau daug mažiau nagrinėtas vyrų požiūrio į moteris klausimas ir jų pastangos paversti jas lygiavertėmis viešos diskusijos dalyvėmis. Šis pastebėjimas padėjo suformuluoti apibendrintą darbo tikslą: atskleisti moters įvaizdžių kaitos tendencijas XX a. pradžios vyrų kūryboje. Deja, darbo apimtis neleidžia aprėpti tokio plataus literatūrinio lauko, todėl nagrinėti pasirinktas vienas autorius, kuris, keliama prielaida, gana taikliai pažymi slinktį tarp archajiško etnografinio moters vaizdavimo ir modernaus miestietės paveikslo – tai yra Jurgis Savickis.

Tokį autoriaus pasirinkimą dar galima motyvuoti faktu, kad pirmieji J. Savickio novelių rinkiniai „Šventadienio sonetai“ (1922 m.) ir „Ties aukštu sostu“ (1928 m.) modernumu gerokai lenkė to meto lietuvių rašytojų Šatrijos Raganos, Vinco Krėvės ir kitų kūrinius. A. Nyka-Niliūnas savo dienoraštyje yra šitaip pažymėjęs J. Savickio kūrybos įspūdį: „man atrodė kaip naujo prozos pasaulio atradimas. Tiesiog sunku buvo tikėti, kad tai ne verstinės, bet lietuvių parašytos knygos.“ Taigi panašu, kad autoriaus kūryboje užfiksuotas esmingas lietuvių kultūros, kartu ir moterį apibrėžiančių įvaizdžių kaitos procesas.

¹ Viktorija Daujotytė, *Parašyta moterų*, 2001, p. 78.

² Ramunė Bleizgienė, *Privati tyla, vieši balsai. Moterų tapatybės kaita XIX a. pabaigoje-XX a. pradžioje*, 2012, p. 11.

Moters įvaizdis literatūroje, feministinis kontekstas

Moters įvaizdis literatūroje – tai viena iš meninės charakteristikos priemonių, kuria rašytojas naudojami moters išvaizdos, elgesio, verbalinės ir neverbalinės kūno kalbos visumai atskleisti. Darbe keliami prielaidai, jog autorius, formuodamas nuoseklų ir specifinį moters įvaizdį, siekia išreikšti savo idėjinį požiūrį lyčių klausimais. Tačiau net ir tuomet, jei kūrėjas sąmoningai negvildena vyrų – moterų statusų ir socialinių vaidmenų pasidalijimo problemos, moters įvaizdžio sklaida kūrinyje yra palanki autoriaus gyvenamo laiko nuostatų lyčių tema analizei. Pirmiausia todėl, jog moters įvaizdis, kaip ir bet kuris kitas meninio kūrinio elementas, nėra statiškas, pastovus ir nekintantis. Šis įvaizdis yra neišvengiamai veikiamas istorinio laiko bei jame vykstančių kaitos procesų. Jam įtaką daro kultūrinio konteksto transformacijos, susijusios su meninių stilių, krypčių ir judėjimų dinamika. Taip pat moters įvaizdžio kismas skirtingų autorių, istorinių aplinkybių, literatūrinių srovių kūriniuose atspindi kintančius kūrėjo ir kuriamojo personažo savivokos aspektus bei bendresnius socialinius visuomenės pokyčius.

Vienas tokių socialinių reiškinių, smarkiai paveikusių moterų savivoką, yra feminizmas. Plačiąja prasme feminizmas – tai lyties ir moters sampratos Vakarų kultūroje istorija. Siauresniąja ir dažniau vartojama reikšme – tai organizuoti moterų judėjimai, kuriuose išryškėja moterų kova dėl balsavimo teisės visą XIX a. bei XX a. pradžioje (pirmoji banga) ir septintojo dešimtmečio judėjimai, kuriais siekta iš esmės keisti lyčių ir socialinius santykius, šeimos struktūrą bei kultūros nuostatas (antroji banga).³ Feminizmo judėjimas, paskatinęs visų gyvenimo sričių permąstymą lyčių lygybės pagrindu, neaplenkė ir literatūros. Ilgainiui išsivystė literatūros kritikos būdas, tyrinėjantis, kaip literatūrą veikia lyties problemos. Ankstyvajai feminizmo kritikai buvo būdinga analizuoti vyrų autorių tekstus, o vėlyvesnė kritika koncentravosi į moterų sukurtos literatūros analizę, pagrįstą feministiniais istorijos, antropologijos, psichologijos ir sociologijos tyrimais.⁴ Ankstyvosios kritikos pavyzdžiai yra XX a. feminisčių Simone de Beauvoir ir Kate Millet knygos „Antroji lytis“ ir „Seksualumo politika“, kuriose siekiama atverti maskuliniškos ideologijos gniaužtų sužalotą ir realybės neatspindintį moters paveikslą. Kaip feministinės kritikos pradininkės jos pasirinko kraštutinę poziciją aršiai kritikuoti ir drastiškai atmesti moters reprezentaciją vyrų literatūroje: „[Kate Millet] skaito tekstus netradiciškai, skrodžia juos kiaurai, siekdama atskleisti tikrąją jų ideologiją, ir pateikia vyriškosios galios – monolitinės, homogeniškos jėgos, visiškai pavergiančios moteris,

³ Karla Gruodis, *Feminizmo ekskursai*, 1995, p. 10.

⁴ Solveiga Daugirdaitė, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, 2000, p. 43.

teoriją⁵; arba: „Beauvoir knygos trūkumas yra tas, kad moters biologinė ir socialinė padėtis aprašoma *tiktai* negatyviais terminais, kaip nuolatinė krizė, frustracija ir savęs apgaudinėjimas.“⁶

Čia tikslingai padaryta ganėtinai plati Vakarų feminizmo raidos etapų apžvalga, padėsianti apčiuopti lietuviškosios feministinės kritikos tradicijos spragas bei išryškinti šio darbo aktualumą. Moterų emancipacijos judėjimo, o kartu ir moterų rašytojų gretų gausėjimo paskatinta Lietuvos literatūrologija iš esmės susitelkė į moteriško literatūrinio žvilgsnio analizę: išleistos atraminės V. Daujotytės knygos „Moters dalis ir dalia: Moteriškoji literatūros epistema“, „Parašyta moterų“, S. Daugirdaitės, J. Sprindytės, M. A. Pavilionienės bei daugelio kitų straipsniai. Tačiau palyginus su Vakarais, lietuviškoji feministinė kritika tarsi peršoko ankstyvojo etapo laiptelį ir susitelkė vien į moterų literatūrą. Tyčia ar netyčia, lyčių temos liko užmirštos vyrų kūrėjų tekstuose, esmingai formavusiuose lietuvių literatūros eigą iki pat XX a., kai į jų gretas atsistojo pirmosios lietuvių rašytojos: Žemaitė, Šatrijos Ragana, G. Petkevičaitė-Bitė (išimtimis laikytini V. Kelertienės⁷, A. Tereškino⁸ straipsniai bei V. Kavolio⁹ paskaitų ciklas 1992 m. skaitytas Vilniaus universitete). Šią spragą lietuvių kritikoje yra pastebėjusi S. Daugirdaitė: „Lietuvių literatūrologija susitelkė ties feministiniu moterų tekstų perskaitymu, o tai reiškia, kad pagrindinis literatūros blokas, apimantis ir didžiumą klasika laikomų kūrinių, tebėra mokslininkų neperskaitytas pasitelkus lyčių studijas“.¹⁰ Vakarų patirtis ankstyvosios feministinės kritikos srityje įrodo, koks svarbus yra vyrų literatūros (virtusios kanonu) perskaitymas į lyčių klausimus nukreiptu žvilgsniu: nepaisant kraštutinai negatyvaus Beauvoir moters padėties traktavimo K. Gruodis pabrėžia „Antrosios lyties“ populiarumą (knyga tampa bestseleriu, kur tik išleidžiama) ir motyvuoja jį teiginiu, jog autorei „pasisekė labai tiksliai aprašyti, kaip daugelis moterų išgyvena savo padėtį.“¹¹ Tokie tekstai reikalingi, kad būtų įsisavinta prigimtis tų vyro fantazijos vaizdinių, kurie yra projektuojami į moterį. R. Pociūtė patikina, kad šitai padeda aktyvinti moters savimonę, leidžia jai priimti savo besiskleidžiantį identitetą ir išvengti jausenos, jog labiausiai moteris egzistuoja kaip vyro troškimų ir fantazijos objektas.¹² Tokiu būdu skatinamas sąmoningos visuomenės formavimasis, žadinamas poreikis suvokti ją formuojančių

⁵ Karla Gruodis, *op. cit.*, p. 34.

⁶ *Ibid.*, p. 277.

⁷ Violeta Kelertienė, „Paskenduolė - žemiškoji, paskenduolė - dangiškoji: empatija ar mizoginija?“, *Metmenys*, nr. 69, 1995, p. 26-40.

⁸ Artūras Tereškinas, „Tautos kūnas ir kūno tauta: keletas falologizmų apie Maironio poeziją“, *Metmenys*, nr. 69, 1995, p. 9-25; „Apie mazochistinius vyrus, šleikštulį ir senas moteris“, *Poezijos pavasaris 2007*, 2007, p. 279-288.

⁹ Vytautas Kavolis, *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, 2016.

¹⁰ Solveiga Daugirdaitė, „*Ko moteris nori?*“ – *spėlionės po dvidešimties metų*, p. 26-27, http://www.lti.lt/failai/Nr25Colloquia_Str_Daugirdaite.pdf 2019-12-16.

¹¹ Karla Gruodis, *op. cit.*, p. 277.

¹² Rima Pociūtė, „Feministiniai tekstai – atviri rizikai“, *Feminizmas ir literatūra*, 1996, p. 102.

kultūrinių tekstų kilmę ir intencijas, viešai svarstyti literatūrinius lyčių vaidmenis ir jų adekvatumą realybės atžvilgiu. Turint omenyje tokios kritikos stygių lietuvių literatūrologijoje, darbe išsikeltas tikslas praplėsti feministinės kritikos pavyzdžių lauką vyriško teksto analize. Tam pasirinkta modernisto J. Savickio kūryba.

Moters įvaizdis Vakarų kultūroje ir Lietuvoje

Moteris turi ilgą ir spalvingą jos reprezentacijos mene istoriją. Kalbant apie moters įvaizdžio literatūroje tendencijas, turėjusias įtakos savitam J. Savickio žvilgsniui susiformuoti, svarbu paminėti XIX a. Vakarų Europos literatūroje ryškėjančius moters vertinimo pokyčius. Moderniosios literatūros pradininkai prancūzų simbolistai (Charles Baudelaire, Arthur Rimbaud) moterį regėjo kaip demoniškumo bei gundymo inkarnaciją, o kartu – kaip nekaltybės simbolį.¹³ Moters istorija – tai idealizuoto, nekalto angelo nuopuolio istorija. Iš neapglėbiamo ir neįgyvendinamo moters idealo realybėje (gyvo vien vyrų kūrėjų sąmonėje) kilo nepasiekiamumo įtampa, todėl išpopuliarėjo visuomenės atstumtųjų, prostitučių, raganų įvaizdžiai derinami su viduramžių šventųjų paveikslais. Amžiaus pabaigos (*fin de siècle*) laikotarpiu kaip reakcija į feminizmo judėjimą susiformavo vienas pagrindinių dekadanso tropų – *femme fatale*. Iškilus poreikiui naujai persvarstyti lyčių statusus vyrai autoriai prisiminė nuo seniausių laikų gyvus moters – klastingos vyro pavergėjos – įvaizdžius (mitologijoje – Pandora, Kirkė; religijoje – Ieva, Salomė).

Lietuvių kultūroje XIX a. – XX a. pradžioje literatūrinius moterų portretus labiausiai formavo krikščioniška ir gamtinė pasaulėjautos. S. Daukantas, M. Valančius, V. Pietaris, J. Basanavičius, Maironis „yra veikiami krikščioniškosios tradicijos, įskiepijusios vaizduojamoms moterims privalomas dorybes: tylėjimą, kuklumą, skaistumą, paklusnumą, nuolankumą.“¹⁴ Tiesa, amžių perversos laikotarpiu išryškėjo dar vienas „programinio“ lietuvių paveikslo komponentas: tai laikas, kai visos tautinės pajėgos buvo sutelktos į etnosą išlikimo ir jo nepriklausomybės apgynimo klausimus, todėl tuo metu „kasdienio gyvenimo sulietuvinimas ir lietuvių patriotų (greičiausiai tik sūnų) auginimas – yra dvi moters gyvenimui visiškai pakankamos užduotys.“¹⁵ Šios moters, kaip lietuviybės sergėtojos, funkcijos ir buvo realizuojamos literatūros kūrinuose, pabrėžiant jos stichišką prigimtį bei katalikiškų dorybių svarbą.

¹³ Agnė Jurčiukonytė, *Kulūriniai kodai Jurgio Savickio novelėse*, 2000, p.167, <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2000~1367182625723/DS.002.0.01.ARTIC> 2019-12-18.

¹⁴ Irena Baliulė, Lina Michailovienė, *Erdvės ženklai literatūrinio moters portreto struktūroje*, 2008, p. 6, http://www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/jmd/08_04_20/06_baliule%20michailoviene.pdf 2019-12-19.

¹⁵ Ramunė Bleizgienė, *op. cit.*, p. 61.

Aptarus Vakarų ir Lietuvos literatūrinio moters įvaizdžio kismo tendencijas vyrų kūryboje ryškėja J. Savickio fenomenas. Jis, būdamas diplomatas, atstovavęs Lietuvai Latvijoje, Švedijoje, Norvegijoje, Olandijoje, Suomijoje, Šveicarijoje, tarsi išsikėlė uždavinį (o galbūt šitai susiklostę natūraliai) savo kūryboje suvienyti prieštarigus Lietuvos ir vakarietiško kontekstus. A. Nyka-Niliūnas teigia, jog „Savickio intelektualinis lopšys, galima sakyti – tėvynė, yra Europa, arba toji epocha, kurioje Stravinskio muzikos, Picasso tapybos, René Clairo filmų ir poezijos revoliucijų fone pražydo ir išsigimė buržuazinė kultūra.“¹⁶ Taigi J. Savickis – yra pabrėžtinai pasaulio pilietis ir pasaulinės mąstymo tradicijos puoselėtojas bei skeidėjas. Savo kūryboje autorius siekia Lietuvos auditorijai pristatyti europietišką kalbėjimo manierą bei įrašyti Lietuvos kultūrinę patirtį kaip vertingą ir neatsiejamą europinės visumos dalį. Tokiu būdu rašytojas sukuria savitą moters paveikslo samplaiką: vartoja lietuvių kultūrai svetimo *femme fatale* variacijas, veiksmą dažnai perkelia į didžiuosius Europos miestus, tačiau domisi ir kaimo moterimi, o tikriausiai akylai stebi jos saviraišką visuomenės modernėjimo bei individualizacijos metu. Šis pastebėjimas padėjo suformuoti novelių nagrinėjimo rakursą – atskirti kaimo ir miesto erdves ir tokiu būdu palyginti skirtingus ar panašius moterų savirealizacijos būdus bei veikimo modelius jose. Rachelės G. Fuchs ir Victorios E. Thompson teigimu, moterys skirtingais laikotarpiais, susiklosčius skirtingoms aplinkybėms, Vakarų istorijoje buvo tapatinamos ir su tradicija, ir su modernizacija. Kaimo moterys, kaip esančios arčiausiai gamtos, laikytos tradicijos puoselėtojomis, o miesto moterys gąsdino savo modernumu.¹⁷ Taigi J. Savickio novelėse bus nagrinėjama moters įvaizdžių reprezentacija skirtingų erdvių kontekstuose.

Miesto moteris

Siekiant apibrėžti, kame slypi J. Savickio modernumas ir kokių naujų vėjų jis įpūtė į lietuvių prozą, verta pasitelkti „miesto“ sąvoką kaip centrinę, apie kurią susitelkė ir kitokios socialinės, pasaulėžiūrinės, rašymo formos naujovės. A. Nyka-Niliūnas šią J. Savickio vykdytą „reformą“ yra įvardijęs kaip „mūsų dailiosios prozos pakėlimą iš pusiau etnografinės literatūros į gryniosios literatūros rangą“.¹⁸ Tai galima suprasti kaip lietuviškos buities aprašymų, kuriais buvo paremta kone visa ikitolinė proza (J. Tumas-Vaižgantas, V. Krėvė) atmetimą ir asmeniško stiliaus kūrimą, pagrįstą ne tradicija, bet autoriaus išmone. Šiuo reformatorišku veiksmu natūrinė kaimo aplinka iškeičiama į ekspresionistinį miestą, kuris tampa viešosios erdvės steigimo simboliu. Mąstant

¹⁶ Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Temos ir variacijos“, *Apie Jurgį Savickį. Atsiminimai, dokumentai, kritika*, 2000, p. 296.

¹⁷ Rachel G. Fuchs, Victoria E. Thompson, *Women in Nineteenth-Century Europe*, 2005, p. 2-5.

¹⁸ Alfonsas Nyka-Niliūnas, *op. cit.*

erdviškai, moterų emancipacijos judėjimas – tai judėjimas miesto link. Ten atsiveria socialinių vaidmenų pliuralizmas, ten atsiranda laisvės ir savarankiško gyvenimo galimybė. Todėl išlaisvėjusios moters vaizdiniai gąsdina vyrus iškilusia grėsme prarasti savo dominuojančias pozicijas viešojoje erdvėje. Dėl tos priežasties miestas XIX a. pabaigos – XX a. pradžios vaizduotėje pasirodo kaip itin pavojinga vieta moterims: „pavyzdžiui, mieste tarnaujančios merginos skirstomos į dvi grupes, abi vienodai blogas: arba prie „davatkystos“, arba prie „paleistuvystos“.¹⁹ Tai paaiškina, kodėl moterys traktuojamos kaip miesto paribio veikėjos.

Dekadentiškuosius *femme fatale* vaidmenis J. Savickio prozoje atlieka miesto ponios, klastingos, pavojingos aukštuomenės damos arba degradavusios koketės. Šiuos tipažus autorius skolinasi iš *fin de siècle* miesto kultūros, jie literatūroje naudojami kaip supaprastintos ir schematizuotos vyriškos fantazijos išraiška. Štai pavyzdys iš „Miesto pavasario“:

Moterys gatvėje ne tik pastebėdavo kapitoną, bet, eidamos pro šalį ir smalsiai tarp savęs bečirškėdamos, dėdavosi rimtomis ir pašaudavo kapitoną dar smalsesniu žvilgsniu savo konversacijos dviejų eilučių tarpe.

— Gracingos stirmos!

— Najados!

Taip gražiai poetizavo kapitonas moteris. (109)²⁰

Jau pradžios epizode vaizduojamas miestas, prispendęs koketuojančių moterų. Panašu, kad kapitonas Burba it koks estetas visai nuoširdžiai ir su dideliu rimtumu eilines gatvės „čarškuoles“ lygina su stirnomis, vandens nimfomis najadėmis, tačiau autorius ironizuoja vyriškio požiūrį, jaučiamas disonansas tarp laisvo elgesio moterų paviršutiniškumo ir jų apibūdinimui vartojamų poetiškų epitetų. Vėliau rutuliojama istorija apie atsitiktinę miesto damą ir jūdviejų kartu praleistą vakarą, kuris pratęsiamas ponios namuose:

Ilgai nebeeidama, ponია staigiai sušvytavo tolimiausiam kambaryje. Jis imtų greičiau tvirtinti, kad ten sušvytavo nusirengusios ponios kinų šilkinio chalato atlapa ir ponios koja.

Kapitonui keista atrodė, kad ponია, kaip jam rodėsi, kovodama su alkoholio įtaka, kuris ją veikė, tokiu valios įtempimu ir nepaprastu skubumu buvo taip greit nusirengusi. (115)

¹⁹ Ramunė Bleizgienė, *op. cit.*, p. 71.

²⁰ Jurgis Savickis, *Raštai, I*, 1990. Toliau tekste nurodomas tik šaltinio puslapis.

Viliotoja savo elgesiu ir kūno demonstravimu intriguoja poną, tačiau jis iki galo nesupranta moters ketinimų, naiviai reaguoja į ponios užuominas ir stebisi, kada ji spėjusi nusirengti. Kuriamas patiklaus, lengvai į moters pinkles patenkančio vyro personažas.

Kitas panašus epizodas novelėje „Ponia de Savigny“ atskleidžia, kad gundančiai save pateikianti moteris vyrui kelia grėsmę ir šis intuityviai tai nujausdamas gali atsisipirti pagundai:

Pirmą kartą aš ją pažinau žvalgydamas jos kojas. Tai buvo stebuklas. Ji, matyti, tą žinojo. Ji nesivaržė. Jai atsisėdus „patogiau“, matė visos jos puikios kojos ir dar daugiau. Gabalėlis tikro „fleišo“... <...> Jos kojos buvo dieviškos. Bet aš spėjau suspausti rankose laikomus irklus ir išsigelbėti iš didelio, kaip man tada atrodė, pavojaus. (239)

„Fleišo“ (mėsiškumo) sąvokos vartojimas nurodo į moters kūno objektyvizaciją, jos priklausymą materialiajai sričiai. Tokiu būdu suformuojamas griežtai maskuliniškas žvilgsnis, nukreiptas į moterį kaip į aistros objektą. Tačiau užvis svarbiausia, jog moteris vaizduojama besimėgaujanti tokiu būdu gaunamu dėmesiu ir dar drąsiau demonstruoja savo kūną. Taigi autorius sukuria tokį kocketės tipažą, kuri pirmiausia pati save laiko objektu ir savo kūnu disponuoja kaip įrankiu įvairiems tikslams pasiekti.

Dabar verta atkreipti dėmesį, kokių ketinimų vedina moteris šitaip nepailstamai gundo vyrą. „Užburtose jachtose“ netikėtai praturtėjęs dulkių valytojas Smilga susižavi į sanatoriją atvykusia viešnia – „artiste“. Autorius ironiškai interpretuoja dekadantiškąją *femme fatale*:

Senų liepų alėja ėjo „artistė“.

Aureolė šventumo, krakmolo ir kvėpalų lydėjo šią baltą esybę. Keliaklupsčias jis bučiuotų jos rūbų skvernus ir šoktų nuo uolos į vandenį, jei tik jinai *panorėtų* <...>. (36)

„Paradoksaliai gretinamos skirtingų sričių reprezentacijos: aureolė ir šventumas orientuoja į gyvenimo šventumo idėją, o krakmolas ir kvėpalai – į buitiskąjį (materialios gerovės) ponios gyvenimo lygmenį.“²¹ Rašytojas disonanso principu vėlgi išjuokia moteriškąją banalybę ir neadekvatų naivaus vyriškio požiūrį į dailiąją lytį. Autorius ironizuoja herojaus polinkį kraštutinai adoruoti moterį, parinkdamas jam semantiškai turiningos „Smilgos“ pavardę, nurodančios į vyro lengvą palenkiamumą ir bejėgystę atsisipirti moteriškiems kerams. Ilgainiui „artistė“ susidomi Smilgos turtais, džiaugsmingai leidžia jo pinigus, o šiems pasibaigus, netrunka susirasti kitą

²¹ Rita Tūtlytė, *Jurgis Savickis: fin de siècle ir jugendo parodijos ar žaidimas literatūrine tradicija*, 2011, p. 94, <http://www.kalbam.lt/wp-content/uploads/2012/08/Savickis-Jurgis-Literatūrine-tradicija.pdf> 2019-12-19.

išlaikytoją. Taigi, flirtuojanti moteris suvilioja vyrą, apsimeta besigėrinti jo kompanija, tuo būdu siekdama išpešti jo pinigus ir jį mesti.

Kitas materialistinių moters siekių pavyzdys ryškus novelėje „Ponia Janina Sudocholskienė“. Štai kaip ji pristatoma:

Janina Sudocholskienė turėjo gražias akis.
Be to, ji turėjo gražų profilį.
Ypač dėl profilio ji bus padariusi gražią partiją.
Ji buvo 9-os klasės maito valdininko žmona. (178)

Vis ironiškai kartojama grožio sąvoka parodo išvaizdos svarbą, moteriai siekiant įsitvirtinti visuomenėje, „įsitvirtinti“ čia reiškia – tapti įtakingo vyro žmona. Vėliau ji tampa našle ir su sūnumi atvyksta gyventi į pusbrolio sodybą, tariasi nešanti šilumos ir moteriškumo į šio viengungio netvarkingą gyvenimą. Tačiau greitai pajunta, kad pusbrolio gyvenimas „reformuotinas“:

Eidama viena kiemu motina mąsto apie ūkį. Ta mintis įkyri ir niekuomet neduoda jai ramybės: „Kad taip viską pertvarkius“. (185)

Novelės atomazgoje moteris slaptingu būdu nužudo pusbrolį ir taip įsitvirtina jo sodyboje. Taigi J. Savickis pasiūlo būdus, kaip moteris gali pasiekti aukštą statusą visuomenėje: tam tikslui turi būti užvaldytas vyras, nesvarbu, ar grožiu, ar paprasčiausiai jį nužudant.

Kitas svarbus miesto moters bruožas – tai yra jos paslaptina prigimtis ir nenuspėjamas elgesys. Kapitonas „Miesto pavasaryje“ šitaip apmąsto savo susitikimą su „paradokso padaru“:

Jei kapitonui atrodė keistas toksai daiktų susipynimas: kortelė, telegrama, moteris, tai kapitonui vis dėlto keisčiausia atrodė, kad toje painiovoje kažkokią rolę vaidina moteris. Kokią, jis nežinojo, bet vis tiek – intriguojamą. (118)

Per moterį skleidžiasi kažkokia nepaaiškinama, racionaliam vyro protui neįkandama vitalizmo mįslė. Ši paslaptis masina vyro vaizduotę, lygiai kaip ir gąsdina, todėl jis lengvai išvedamas iš pusiausvyros. A. Jurčiukonytė šitaip komentuoja dirbtinių manierų ir tuščių jausmų moters paveikslą: „Į žemiausią bedugnę puolusi moteris sugeba vėl tarsiti niekuo dėta pakilti iki karalienės. Kaip ji tai daro – paslaptis. Novelėje „Ponia de Savigny“ moteris buvo patekusi net venerinių ligų

ligoninę, o dabar jau matoma kaip turtingo bankininko žmona, elegancijos karalienė.²² Toks vingiuotas moters saviraiškos kelias kelia didelę nuostabą novelės vyrams, tačiau dėl to ji tampa dar patrauklesnė ir geidžiamesnė. Pabaigoje ji vėl virsta nepasiekiamo idealo simboliu.

Novelė „Prabangos“ reikalauja atskiro jos nagrinėjimo, nes čia, priešingai nei kitose miesto moteris vaizduojančiose novelėse, yra kuriamas teigiamas moters įvaizdis. Pasakojimo ašį sudaro rašytojo dvasinio nuopuolio istorija. Iš pradžių kūrėjas sakosi esąs itin atstumiančios išvaizdos, kas lemia pajuokas ir vienišą gyvenimo būdą. Jis niekada nėra pažinęs moters, todėl ją adoruoja ir svajoja apie ją:

Todėl aš piešiu moterį, kaip kokį man nepažįstamą abstraktą. Mano išsvajotą idealą. Ji visuomet man vaidinasi tokia baltutė kaip iš dangaus atskrendąs pavyzdingasis angelas, auksiniais puduriais. (193)

Akivaizdu, jog nepasiekiamas moters idealas masina kūrėjo vaizduotę, klišiniai sakralaus angelo vaizdiniai, baltumas, tyrumas naiviai siejami su aukščiausio laipsnio sielų bendryste. Tačiau paradoksaliai susitikimas su „žemėn nužengusiu angelu“ – moterimi – neilgai džiugina kūrėjo sielą, jis ima leisti laiką kabaretuose, taip pat ima menkti jo kūrybinis potencialas. Dabar naujai svarstydamas jį pamilusios moters vaidmens svarbą jo gyvenime poetas mąsto:

Aš visai nesistebėčiau, jei pradėčiau ją kada mušti, jai ištarus neatsargesnį žodį apie mano literatūros menkėjimą ir smukimą. O ji taria man kartais tokius žodžius. (197)

Toks staigus požiūrio į moterį pokytis gali būti motyvuojamas svajonės išsipildymu, kuris panaikina idealo siekį, sugriauna fantazijų pasaulį. Šitaip pabrėžiamas moters nepasiekiamumo momentas kaip itin reikšmingas vyro vaizduotės gyvybingumui palaikyti. Taip pat N. Keršytė pastebi, kad „per moterį pagrindinis veikėjas aptinka savo išorinę būtį ne tik kaip atstumiančią, bet ir kaip galinčią patikti. Patikęs vienai ir pamiltas vienos būtybės, jis siekia patikti ir būti vertinamas visų.“²³ Moteriškas dėmesys augina vyro ego. Ši veikėja skiriasi nuo kitų tuo, kad nenaudoja jokių manipuliacinių priemonių vyro širdžiai pavergti, jos meilė yra nuoširdi ir tikra, tačiau buvusi adoruojamu angelu ji ilgainiui tampa paniekos objektu. Tapusi lengvai prieinama ji nebemasina vyriškos vaizduotės ir yra paniekinama.

²² Agnė Jurčiukonytė, *op. cit.*, p. 170.

²³ Nijolė Keršytė, *Besislepiantis autorius Jurgio Savickio apsakyme „Prabangos“*, 2002, p. 56, <https://nzdinys.lt/wp-content/uploads/2018/12/NZ-2005-nr-1-2.pdf> 2019-12-19.

Trumpai apibendrinant miesto erdvę, matyti, kad atsikartoja paviršutiniškos moters-valdovės, vyro gundytojos ir išnaudotojos motyvai. Miesto moters (koketės, turtingos ponios, prostitutės) įvaizdis pirmiausiai apibrėžtiną pavojaus ir grėsmės, keliamos vyro egzistencijai, sąvokomis. Jos tikslai arba tiesiogiai materialistiniai, arba nukreipti į vyrą taip, kad jis pats tampa it negyvu žaisleliu, pildančiu valdovės užgaidas.

J. Savickio novelėse galima pastebėti modernų ir reikšmingą maskuliniškos ideologijos ženklų perkeitimą: paklusnios moters poziciją perima naivus ir moterį adoruojantis vyras, o didvyriško herojaus rolę pakeičia *femme fatale* – iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad jie apsieičia galios statusais. Tačiau ideologinio pranašumo tokiu būdu vyras nepraranda. Reaguodami į feminizmą *fin de siècle* laikotarpiu vyrai savanoriškai prisiėmė aukos vaidmenį, kad motyvuodami moters nesuvaldomos prigimties naikinančia galia, galėtų dar tvirčiau užgniaužti jas patriarchalinėje struktūroje.

Kaimo moteris

J. Sprindytė, nagrinėdama J. Savickio kūrybą, pastebi pakitusius veikėjų saviraiškos kaime būdus: tradicinėje prozoje kaimo bendruomenė – kompaktiška ir uždara, o individas privalo laikytis kolektyvinio bendrabūvio normų, paklusti vyresniesiems ir stipresniesiems. J. Savickio personažas jau visiškai išlaisvėjęs, gyvena pagal individualią programą ir poreikius, laisvai keliauja ir net kvailioja, kolektyvines normas tyčia laužo.²⁴ Iš dalies galima sutikti, tačiau būtina atkreipti dėmesį į tai, kad moters laisvė išreikšta tik kaip naujai atsivėrusi nuopuolio galimybė, tos kolektyvinės normos, kurias ji laužo, novelėse išlieka vertybinėmis atramomis. Didžioji dalis kritikų sutaria, kad J. Savickis aprašo aistrų, instinktų ir nekontroliuojamos prigimties valdomus personažus. Autorius pašiepia nuolatinį jų veržimąsi būtinai ten, kur laukia susinaikinimas. Ir kai kalbame apie moterį – didžiausi pavojai jos tyko mieste, aplinkoje, kur prasiveržia užgniaužtas seksualumas, todėl kaimas išskyla kaip antitezė miesto kultūrai.

Kaimo merginos, priešingai nei miesto, pačios neinicijuoja santykių, jos neturi tikslo sugundyti ar kaip kitaip pavilioti vyrą (išskyrus vėliau aptarsimą „Koketę“). Tai novelių herojai pirmieji susižavi ir parodo savo dėmesį merginoms. Novelėje „Velnio šėinė katarinkė“ Petras Eimutis susidomi elgetaujančia mergina:

²⁴ Jūratė Sprindytė, „Jurgis Savickis: miestieškojo mentaliteto raiška“, *Apie Jurgį Savickį. Atsiminimai, dokumentai, kritika*, 2000, p. 65.

Jos mėlynos akys, kaip su paties dangaus mėlynumu palyginti duotos, buvo įraudusios, apsiašarojusios, pradedančios kiek deformuotis. Ji, matyti, sirgo sunkiąja liga. (125)

Čia veikėją patraukia ne jauno kūno grakštumas ar linijų gracingumas, kas dominavo miesto erdvėje, tačiau ligota merginos išvaizda. Atsakymas į klausimą, kodėl Eimutis šitaip karštai susižavi mergina ir net užsimano ją vesti, tikriausiai slypi tame, jog būdama elgeta, ji turėtų jaustis be galo dėkinga ir apdovanota didele gyvenimo galimybe sukurti šeimą, todėl iš jos būtų tikimasi prieraišumo, nuolankumo ir ištikimybės. Veikėjas pasirenka siekti paribio moters (tikriausiai jo širdis intuityviai prie jos linksta), nes ji, neturėdama asmeninės saviraiškos, paklūsta jos gyvenimą formuojančių aplinkybių tėkmei. Be visa to autorius ironizuoja seno kavalieriaus Eimučio romantiškos meilės užgaidą ir šitai išryškėja, kai Eimutienė pasiduoda nesuvaldomos aistros instinktui ir permiega su darbininku Kazimieru. A. Jurčiukonytė pažymi, kad J. Savickio novelėse „intymaus suartėjimo momentas visuomet susijęs su iracionalaus prado atsipalaidavimu, aklių, nirtulingų galių prasiveržimu“²⁵:

Moteris vis dar neina. Nors jau ir vėlu.

– Jei ponias atėjot pasišildyti, tai sėskit, Jei ne – tai seniai reikėjo išeiti...– visai logiškai galvoja Kazimieras.

Ji svaigsta. Garai ją kvaišina. (153)

Cikle „Kaukės“ pasakojama merginos Jadvygos nuopuolio istorija, kurią B. Sruoga įvardijo kaip labai pavojingą temą ypač neprityrusiam poetui, tačiau pripažino autorius sėkmę ir jautrų priėjimą prie „žmogaus sielos slėpinių“.²⁶ Cikle vaizduojama kartu su karininkais iš kaimo į miestą keliaujanti moteris, ji tikisi vitalinių jėgų išsiveržimo. Jos perteklinė jaunatviška energija išreikšta per šokį kuria priešpriešą anksčiau paminėtam šventadienio laukimo, rimties metui:

Kadangi buvo maža vietos kajutėje, Jadvyga stryktelėjo ant stalo ir pradėjo pati šokti ūpo sudarytus *pas*.

- Stebėtina! – Šaukė Marso žmonės raitydami ūsus.
- Moteris verta godojimo.
- Ir – nuodėmės! (48)

²⁵ Agnė Jurčiukonytė, *op. cit.*, p. 182.

²⁶ Balys Sruoga, „Dainius – burtininkas“, *Apie Jurgį Savickį. Atsiminimai, dokumentai, kritika*, 2000, p. 208.

Neadekvatus moters elgesys ir gašliais būdais patrauktas vyrų dėmesys – tai pirmieji pranašiški ženklai, kalbantys apie moters tykančius pavojus mieste. Nors skaitytojams iš daugėjančių nelaimės simbolių greitai darosi aišku, kad moters egzistencija neturėtų peržengti kaimiškos erdvės ribų, nes tik čia ji esanti saugi, arti savo globėjiškos bendruomenės, tačiau veikėja nėra pastabi šiems ženkliams. Tai lemia laipsnišką moters „miestelėjimą“, jos įsisukimą į siautulingą gyvenimą: ji išteka už vyro, kuriam subankrutavus, tampa miesto gatvių žvaigždute, sena kabareto šokėja:

Nuogos, tabaluojančios rankos, prirakintos prie kostiumo su didelėmis kokardomis, atrodė girtiems juokingos. Rankos – kaip šakaliai, o pati – stora. (63)

Jei Jadvyga būtų viena tų miesto ponių, kurios aprašomos anksčiau aptartose novelėse, tai skaitytojas tikėtusi išvysti gracingą moters vilioklės šokį, tačiau autorius šaržuoja Jadvygos situaciją, juokiasi iš kaimo merginos, apsimetančios miesto dalyve, kai iš tiesų ši erdvė jai yra svetima. Galiausiai sutaupiusi šiek tiek pinigų iš savo amato, ji grįžta į tėviškę, kur neberanda savųjų, tiktai apleistą tėvų bakūžę, ten apsistojusi sunkiai suserga, bet vėliau pasveiksta:

– Reikės sukasti gėlių lovas darželyje . . . – Pamanė Jadvyga ir nusišypsojo.

Ji buvo tokia nuostabiai, keistai linksma. Lyg netikėdama pravėrė duris iš senos trobelės ties vieškeliu į platųjį pasaulį. (69)

Tai labai preciziškai parinkti ciklo pabaigos žodžiai – tiek formos, tiek idėjine prasme. Atsikartojanti gėlių simbolika užveria tekstą į žiedinę struktūrą. Tai viena iš J. Savickiui būdingų teksto formos naujovių: prozos kūrinio vientisumui palaikyti nebereikalinga nuosekli loginių minčių eiga, vietoj to, teksto vienovei palaikyti pasitelkiama simbolinių motyvų kartotė per visą kūrinį. Štai pradžios epizodas:

Jadvyga straktelėjo darželin. Paėmusi kašę ir lopetaitę glamonėjo gėles, tarytum norėdama įskiepyti jose dar reikšmingesnio gyvenimo, negu saulės. Sužydušios alyvos taršė jos auksines kasas. (45)

Mintis apie gėlių darželį, kurį kadaise prižiūrėjo, suteikia naujų pajėgų gyventi. Dėmesys atkreiptinas ir į tai, kad autorius nei pradžios, nei pabaigos epizodo (kurie skleidėsi kaimo aplinkoje) niekaip neironizuoja, nenaudoja šaržo elementų, kurie buvo tokie gausūs vidurinėje teksto dalyje, kai

Jadvyga veikė svetimoje miesto erdvėje. Tą pačią simboliką turi ir paskutinioji frazė: pasaulio platumos paradoksaliai atsivėrė ne miesto triukšme, bet pravėrus senos trobelės duris.

„Koketėje“ taip pat vaizduojama moters, palikusios kaimą, istorija „nuo tos valandos, kada dar ji buvo sužieduotinė, tampriu kūnu, žvilgančiomis akimis, visa savo esybe menanti „moteriškumo ir poezijos šalį Indiją“ – iki to meto, kada ji paliko „koks tai seno žmogaus lipinys“.²⁷ Tai kone simboliškiausias J. Savickio kūrinys, metaforomis nužymintis koketės degradavimo kelią, tačiau kartu turintis daugiausiai adoruojamo moteriškumo ženklų:

Mano sužieduotinė maudės tyrame pavasario vandenyje. Jos kūnas jaunas, skaistus kaip tolimos muzikos aidas. <...>

Jos juodos kasos, juodos, palaidos, per petį nusvirusios, mini moteriškumo ir poezijos šalį Indiją. <...>

Ji prataria žodį į mane, bet joks žmogaus žodis tiek neišreikštų, ką tasai nežinomas arfa grojimas. (18)

Nagrinėjant ankstesnes noveles liko nepaminėtas svarbus J. Savickio kūrybos modernumo bruožas: kalbėdamas apie grožį (gamtos ar moters), autorius atsisako tikrovės imitavimo ir apibrėžia jį veikiau kultūros bei meno kategorijomis. Štai „Koketėje“ interpretuojamas „besimaudančiosios“ topas, turintis ilgą vaizdavimo menė tradiciją, tačiau vėl naujai atgimęs jugendo stiliuje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Jame sutelpta visas spektras idealizuoto moteriškumo apibūdinimų: kūno nuogumas, vandens ir kūno judesio dinamika, žaismingumas, stichiškumas, jaunystė. Šie bruožai kartu su užuominomis į indų moteris, į muziką, kaip moters saviraiškos sritį, sudaro spalvingą ir kiek perkrautą romantikos vaizdelį, kuris, kaip pastebi J. Žėkaitė, reikalingas tam, kad visa „devalvuotųsi kaip netikri, mistikų išsigalvoti dalykai.“²⁸ „Sužieduotinė“ vandenyje pakeičia senio figūra. Jis nori su ja maudytis, o ši iškelia sąlygą, kad kuo daugiau kartų senis pasinersiąs, tuo ilgiau galės su ja maudytis:

Senis pasinėrė kartą, antrą.

– Dar, dar kartą! – girdėjau linksmą moteriškės balsą. Aš ilgai laukiau, senis vienok narstės ir narstės. Jam oran pasirodant, jo žilos gauros linguliuodavo pavavandeniu. Jo akys buvo pablėsusios ir pasibjaurėjimo pinos, kaip žmogaus prieš mirtį. (19)

²⁷ Balys Sruoga, *op. cit.* p. 207.

²⁸ Janina Žėkaitė, *Modernizmas lietuvių prozoje*, 2002, p. 60.

Tokiu būdu perrašomas moters maudulės topas, jis pašiepiamas kaip vizualaus meno klišė, o kartu taip pranašaujama apie vyro idiliškų projekcijų į moterį griūtį. „Sužieduotinė“ netrunka pabėgti su kitu, o jaunuoliui palieka lazda su parašu „Flirt“, – tai yra jos simbolinis išžengimas iš saugios gamtinės erdvės. Paskutinis pasakojimo epizodas rodo išsigydžiusį nuoskaudas ir įveikusį vienatvę pasakotoją, o koketę degradavusią į savo jaunystės priešybę:

Tat buvo viename dideliame Austrijos mieste. <...>

Viename seno tipo name pamačiau ant lango berymojantį keistą sutvėrimą. Tai buvo kažkoks seno žmogaus lipinys. Iš bejėgės masės – bevalis stuomuo. Bejėgės rankos pridurtos prie raukšlėtos senos krūtinės.

Tai buvo tešla. (21)

Pasakotojas, pamatęs koketės gyvenimo subjaurotą išvaizdą, tampa šios moters degradacijos liudininku, džiaugiasi su ja nesusidėjęs. Autorius vėlgi kaip ir „Kaukėse“ pabrėžia žlugdančias moters pasitraukimo iš gamtinės sferos pasekmes. Tiesa, moters situacijos nepriimtinumui ir anormalumui pabrėžti naudojamas dar vienas simbolis:

Šalia šios moteriškės, čia pat tarpulangėje, tūnėjo šuva. Ne toks kaip paprastai miesto ponių mėgiamas: serterjeras ar ar *pinchere*-blusa, bet balstutis, kudlotas, bevalis, su kaspinėliais ant kaklo ir kitur. (19)

Koketė yra flirto meistrė, tačiau patriarchalinėje santvarkoje nuolatinis vyrų gundymas prieštarauja moteriškajai prigimčiai, nes jis nepradeda ir neatveda į pasaulį naujos gyvybės. Čia moteris vaizduojama su kaspinėliais nusagstytu šuneliu – vaiko pakaitalu, kas atkreipia dėmesį į tai, kad miesto koketės neatlieka pamatinių moters funkcijų, todėl merginai gali būti pavojinga peržengti etnografinio kaimo ribas. Šis motyvas atsikartoja ir kitose novelėse: „Užburtose jachtose“ pradžios scenoje Smilga pamato „artistę“, žaidžiančią su papūgėle. Tai simbolizuoja dar ir tai, kokį santykį ji yra linkusi megzti su vyrais – žaidybinį, neįpareigojantį, leidžiantį uždaryti partnerį narvelyje. Novelėje „Ponia de Savigny“ ši mintis tiksliai apibendrinama:

Man buvo malonu susipažinti su ponu de Savigny. Vyrų padorios beždžionės pavidalo. <...> Juk vedžiojasi išdykusios moterys švariai išpraustas rausvas kiaulaites, beždžiones, krokodiliukus, leopardukus ir kitokius bjaurybes už virvutės miesto gatvėmis. (254)

Kelių puslapių novelėje „Didelė nuodėmė“ pasakojama nerealizuotos meilės istorija. Pradžioje pristatomas svetur didelio turto įgijęs veikėjas, kurio siela veržias prie lietuviško darželio, jis prisimena mylėtą merginą:

Ant gonkų išeidavo ir tarp pilkų stulpų rymodavo jauna mergaitė šviesiais šilko rūbais su mėlyna tulpe, prisegta prie krūtinės. Tarytum liūdinti, tarytum besiblaškanti kaip šitie melsvi dangaus debesėliai.

Ji primindavo jam mimozos gėles, kurių kvapsnys taip skaistus, kad gali pasigerti.

<...>

Jos žvilgsnis tarytum klausė: „Kodėl tu neini prie manęs?“ (25)

Merginos išorės paveikslas vėlgi apibūdinamas jugendo stiliaus detalėmis: atsikartojantis gėlių motyvas, šilkas, kvapo intensyvumas, merginos prigimtinis romumas, liūdnumas gretinamas su debesėliais danguje. Kaip vėliau paaiškėja, jaunuolis ėmęs siekti pelno ir apleido savo meilę, tačiau galiausiai palikęs žmoną ir vaikus, grįžo į gimtą sodžių pas jaunystės meilę:

Sutvaksėjo gryčios klemka, ir žolė sušlamėjo nuo besiertinančios moters. Ji buvo pasenusi, įgeltusi, sulėsusi. Motina keletos vaikų.

– Sveika mano sužieduotinė! <...>

– Kodėl tu mane apleidai? – Ji sudribo ant jo peties. Jis pažino tuomet meilės aukščiausią laipsnį.

Mirė balta jauna. Varpai gaudė upelio dugne, kur atsimušė balzgani debesys, ant kurių plaukė aniolai. (26)

Moteris, nors ir pasenusi, išlieka preraphaelišką nekaltumą – gyvena prigimtame sodžiuje, užaugina vaikus, laukia mylimojo. Moters mirtis poetizuojama: visa gamta skleidžiasi ir šlovina ją – tai atpildas už jos pasyvią būtį ir nuolankų lemties priėmimą. A. M. Pavilionienė kalbėdama apie vyriškų siužetų logiką teigia: „herojus meta iššūkį aplinkybėms arba pats jas kuria, tuo tarpu moteriai protagonistei teigiama pareiga ir prievolė saugoti skaistybę ar moteriškus įžadus, auklėti vaikus ir aukotis šeimai.“²⁹ Pagrindinė jos užduotis – paklusti aplinkybėms ir su džiaugsmu pasitikti prinčą, pasirodantį jos kasdienio, monotoniško gyvenimo kelyje. Tuo ši moteris skiriasi nuo „Koketės“, nors jos abi pasensta, jų kūnai nebežadina vyriškos vaizduotės, tačiau pastaroji pasakotojo apibūdinama

²⁹ Marija Aušrinė Pavilionienė, „Feminizmas ir literatūra“, *Feminizmas ir literatūra*, 1996, p. 8.

negatyviomis sąvokomis, jos šalinamosi, o sodžiaus motinai atsidėkojama už jos moteriškos priedermės nuolankų išpildymą.

Apibendrinant mintis apie kaimo moters saviraišką, labiausiai į akis krinta neatitikimas tarp kultūroje gyvo J. Savickio – „avantiūristo su fraku“, „nepataisomo miesčionio“ – įvaizdžio ir novelėse ginamų kaimiškos pasaulėjautos vertybių. Rutuliodamas moterų gyvenimo siužetus, autorius kaimą nurodo kaip saugiausią ir labiausiai moteriškai prigimčiai pritaikytą erdvę. Siekdamas visais požiūrio taškais patikrinti moters artimumą gamtinei kaimo sričiai, autorius vaizduoja arba iš kaimo pabėgusią ir nesugrįžusią („Koketė“), arba bėgusią, bet grįžusią („Kaukės“), arba niekada iš kaimo srities nepasitraukusią („Didelė nuodėmė“) moterį. Įdomiausia, jog jų vertinimai atitinkamai kyla vertikale aukštyn: koketė išjuokiama, Jadvygai po ilgo blaškymosi suteikiama ramybė, o vaikų motinos mirties dieną visas gamtos pasaulis lydi ją į angelų sritį.

Išvados

Pirmiausia reikia pasakyti, kad mąstymas binarine miesto-kaimo opozicija aiškiai pasiteisino ir padėjo išskirti kai kurias kitas tokio mąstymo apraiškas, vyraujančias J. Savickio rinkiniuose „Šventadienio sonetai“ ir „Ties aukštu sostu“. Prieš jas atveriant, verta prisiminti prancūzų feministės Héléne Cixous garsiąją esė „Išėjimai“, kurioje autorė nurodo Vakarų mąstyme veikiančias priešybių sekas, pagal kurias moteriškumas nuosekliai tapatinamas su neigiamu arba mažiau vertingu poros elementu (pvz.: aktyvumas/pasyvumas, kultūra/gamta, protas/jausmas...) ³⁰ Problema, su kuria čia susiduriama, yra ta, kad šios opozicijos nėra neutralios, o kuria didelį galių disbalansą tarp lyčių. Vyrų literatūrai ilgą laiką buvo būdingas tokių opozicijų steigimas ir jų įtvirtinimas, siekiant laikyti moteris patriarchyto gniaužtuose. Skaitant J. Savickio kūrybą taip pat galima aptikti maskuliniškai ideologizuotų kalbėjimo pavyzdžių.

Moters aktyvumas turi neigiamą konotaciją („Užburto jachtos“, „Ponia Janina Sudocholskienė“ „Kaukės“), o pasyvumas – teigiamą („Velnio šeinė katarinkė“, „Didelė nuodėmė“). J. Savickis savo rinkiniais trečiojo dešimtmečio Lietuvoje buvo naujoviškas tuo, kad dažnai aktyvųjų pradą suteikdavo kūrinio protagonistei, nes iki tol didžiojoje dalyje lietuvių literatūros tekstų moteris atlikdavo tik ištikimos žmonos, pavyzdingos dukros vaidmenį, pasižyminčius nuolankumu, dorovingumu bei gamtiška prigimtimi. Vis dėlto J. Savickio moters veikla aktyvioje sferoje (vyrų viliojimas, santykių inicijavimas, socialinio statuso siekimas) nepakeitė su ja asocijuojamo negatyvizmo, ji tik įgijo modernius vakarietiškus *femme fatale* bruožus. Būtent miesto kultūra yra

³⁰ Karla Gruodis, *op. cit.*, p. 12.

siejama su aktyviuoju pradū, moters seksualumo proveržiu, jos galių valdyti vyrą įgijimu. J. Savickis vengia vertinti savo veikėjų moralę ir elgesį, labiau linksta likimo jėgoms palikti spręsti herojų gyvenimus, tačiau už visa tai iškalbingesnė yra ironijos plunksna, kuria rašytojas dosniai taško visose novelėse. Taigi pagal tai, kaip ir kiek ironizuojamas personažas ir situacija, kurioje jis veikia, galima spręsti, kaip smarkiai jis autoriaus išjuokiamas, o vėliau ir palyginti tuos personažus tarpusavyje. Išvada apie miesto kultūros svetimumą moteriai išplaukia iš smarkiai ironizuotų Jadvygos, „Koketės“ bei „artistės“ veiklos mieste epizodų. Ir atitinkamai, kuo moteris arčiau kaimo, tuo natūraliau ji aprašoma, tuo pasyvesnė tampa („Kaukės“, „Didelė nuodėmė“). Taigi panašu, kad autorius tikslingai pasitelkia binarines priešybes, jų naudojimą grįsdamas prigimtinais vyrų ir moterų skirtumais.

Iš J. Savickio mąstymo priešybėmis ir kraštutinumais išplaukia kitas moters veikėjos padėtį kūrinėje dramatinizuojantis aspektas – „moters prigimtis suskaidoma – nekaltumas, dorovingumas ir motinystė garbinami, o moters seksualumas – smerkiamas ir niekinamas.“³¹ Žinoma, ši tezė, kaip ir visa ankstyvoji feministinė kritika, skirta vyrų tekstų perskaitymui, skamba pernelyg supaprastintai ir kategoriškai. Tačiau dažniausiai nėra kito tokio būdo moteriai atsiskirti nuo vyrų sukurtų mitų, kurie kelia pavojų prisiimti iškreiptą, primestą moters vaidmenį. Antraip asmenybė tampa lėle, marionete. J. Savickio kūryboje randame ryškius, kamuotus, kraštutinius moterų tipažus: koketes, „artistes“, bankininkų žmonas, prostitutas, kabareto šokėjas, elgetas – iš tiesų, šie moterų vaidmenys labiau primena teatrą nei gyvenimą. Kita vertus, juk J. Savickis domėjosi, kas slepiasi užu gyvenimo, jį labiau masino šopenhaueriškos aklos valios reiškiniai nei realybės dublikavimas. Šių žmogiškų slėpinių paieškoms buvo paaukotas tikroviškas moters paveikslas, kaip šmaikštuoja A. J. Greimas, „dėdė Jurgis – moteris jis juk mylėjo, ir mylėti mokėjo – o tuo tarpu jo kūryboje nė vienos tikros moters nesutiksi.“³²

³¹ Marija Aušrinė Pavilionienė, *op. cit.*, p. 9.

³² Algirdas Julius Greimas, *Iš arti ir iš toli*, 1991, p. 427.

Literatūra

Šaltinis:

Savickis Jurgis, *Raštai, I*, 1990.

Knygos:

1. Bleizgienė Ramunė, *Privati tyla, vieši balsai. Moterų tapatybės kaita XIX a. pabaigoje-XX a. pradžioje*, 2012.
2. Daugirdaitė Solveiga, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, 2000.
3. Gruodis Karla, *Feminizmo ekskursai*, 1995.
4. Kavolis Vytautas, *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, 2016.
5. Kelertienė Violeta, *Kita vertus... Straipsniai apie lietuvių literatūrą*, 2006.
6. Sudarytoja Mačianskaitė Loreta, *Jurgis Savickis: mokslinės konferencijos, skirtos Jurgio Savickio 110-osioms gimimo metinėms paminėti, pranešimai*, 2011.
7. Sudarytoja Pavilionienė Marija Aušrinė, *Feminizmas ir literatūra*, 1996.
8. Sauka Donatas, *Jurgis Savickis: XX amžiaus literatūros šifras*, 1994.
9. Sudarytoja Žekaitė Janina, *Apie Jurgį Savickį: atsiminimai, dokumentai, kritika*, 2012.
10. Žekaitė Janina, *Jurgis Savickis*, 1994.

Straipsniai:

1. Baliulė Irena, Michailovienė Lina, *Erdvės ženklai literatūrinio moters portreto struktūroje*, 2008.
2. Daugirdaitė Solveiga, „*Ko moteris nori?*“ – spėlionės po dvidešimties metų.
3. Gražytė-Maziliauskienė Ilona, *Sulūžusi lėlė: keletas minčių apie moterų personažus dabartiniame lietuvių romane*, 1984.
4. Jurčiukonytė Agnė, *Kulūriniai kodai Jurgio Savickio novelėse*, 2000.
5. Keršytė Nijolė, *Besislepiančias autorius Jurgio Savickio apsakyme „Prabangos“*, 2002.
6. Tūtlytė Rita, *Jurgis Savickis: fin de siècle ir jugendo parodijos ar žaidimas literatūrine tradicija*, 2011.